

Monografijų rengėjai dirba ateities kartoms

Monografijų rengėjai dirba ateities kartoms. Lilijos Valatkienės nuotr.

"Lietuvos valstybės atkūrimo šimtmečiui paminėti 2018 m. tikimės išleisti šimtą "Lietuvos valsčių" monografijų, - sakė "Versmės" leidyklos vadovas, šio titaniško triūso sumanytojas Petras Jonušas. - Vėliau ekspedicijose rinkti medžiagą bus vis sunkiau, nes jau neliks tarpukariu gyvenusių gyvų žmonių."

Unikalios pateikta istorija

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros Lietuvos istorijos leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemius, apie jų kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių laikų iki mūsų dienų. Šimtatomė unikali serija, neturinti analogo nei Lietuvoje nei kažkur kitur, yra apie mus – lietuvius.

Mūsų kovos už Nepriklausomybę, tradicinė kultūra, verslai, papročiai, liaudies išmintis, įžymius žmonės, tarmės ir vietos

šnektų ypatumai, tautosaką ir kiti lobiai, gali prasmegti į nebūtį, jeigu viso to neužfiksuosime šiandien.

Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai – XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, jungę tapačios etninės kultūros žmones. Valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų ribas, kartu ir šnektų ribas, todėl „Lietuvos valsčių“ serijoje rašoma visos Lietuvos lokalinė istorija.

Kiekviena serijos knyga rašoma remiantis lokaliųjų tyrimų ekspedicijų metu surinkta medžiaga, žmonių atsiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais. Knygų tikslumu ir rimtumu neleideds suabejoti „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas sakė, kad jas rašo žinomi Lietuvos mokslininkai istorikai, archeologai, etnologai, folklorininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, žurnalistai, rašytojai, kraštotyrininkai, kiti autoriai. Iš viso serijai jau yra rašę per 1800 autorių, iš kurių daugiau kaip 300 turi mokslo vardus.

„Išleidus knygą skaitytojų ir kraštiečių domėjimasis savo gimtine ne tik kad nesumažėja, priešingai – jis ima augti, didėti ir skleistis“, - tikino leidyklos vadovas.

Kad nepasiklystų nei žmonės, nei namai

Šimtoji ekspedicija šią vasarą surengta į miestą prie Nevėžio. Pirmąkart tyrinėtas ne mažas miestelis, o didelis miestas. Ta proga žurnalistams, istorikams, etnografams, kultūros paveldo puoselėtojams „Versmės“ leidykla surengė kelionę į Panevėžį ir pasiūlė kartu su būsimos knygos autoriais pasidairyti po jo garsias vietas.

Rengiamos monografijos sudarytoja ir vyriausioji redaktorė, ekspedicijos vadovė R.Aleknaitė-Bieliauskienė sakė, kad stengsis aprėpti ne tik įdomią Panevėžio istoriją, bet ir miesto kultūrą, gilius pėdsakus čia palikusių žmonių gyvenimus.

Buvęs ilgametis Panevėžio miesto Vykdomojo komiteto pirmininkas, pramonės kūrimosi mieste žinovo dr. Bronius Kačkus juokaudamas pasakojo kaip sovietmečiu medžiodamas atrado rašytojos Gabrielės Petkevičaitės-Bitės tėvo namą: "Per medžioklę įlipome miške į medžius ir per naktį laukėm šernų. Jie kažkodėl pro mus nėjo, tačiau tekant saulei žūrim, kažkoks medžiais ir krūmais apaugęs, apleistas namas stovi. Pastatytas jis, regis, 1875 metais. Tame namelyje gyveno kažkoks keistuolis, jis mums aprodė pastatą, biblioteką su krūvomis senų laikraščių. Name buvo įdomus tualetas, kokio kitur neteko matyti - vietoj vandens naudojamas smėlis. Apie namelį miške, netoli Puziniškio kaimo papasakojau Tiksliosios mechanikos gamyklos direktoriui ir jis sutvarkė tą namą." Dabar jame įrengtas puikus G.Petkevičaitės-Bitės muziejus.

Tačiau rašytojos namas Panevėžio mieste, Šventos Zitos gatvėje, kur kadaise virė kultūrinis gyvenimas, dabar atrodo lyg apleistas našlaitis. Kadaise dalį šio parapajai priklausančio namo nuomojosi Bitė, o kitoje dalyje gyveno kunigo sesuo.

Panevėžio kraštotyrininkė Vitalija Vasiliauskaitė pasakojo, kad šiame name rašytoją lankydavo jos bičiuliai, mokiniai, buvę globotiniai. Dažni svečiai būdavo Bernardas Bučas ir jo žmona Salomėja Nėris, gimnazistai ekskursijas rengė. Namą, kuriame rašytoja gyveno nuo 1927 m. iki mirties 1943 m., kiemelyje skambėjo muzika, nes G.Petkevičaitės-Bitės kaimynai buvo muzikai Viržonai.

Po karo namas buvo suskirstytas į aštuonis butus ir išdalytas šeimoms. Dabar trys butai privatizuoti, o kita dalis priklauso savivaldybei. Specialiai įkurta asociacija "Bitės namai", vienijanti visas miesto kultūrinės organizacijas, siekia namą paversti kultūros objektu, atkurti autentišką Bitės laikų aplinką ir įrengti čia miesto kultūros istorijos muziejų.

Kažkur praeities labirintuose pasiklysta ne tik namai, bet ir žmonės. Panevėžyje gyveno daug žymių žmonių, tačiau nė vienas jų neįrengtas memorialinis muziejus. Kraštotyrininkų teigimu, Panevėžyje lankydamsi S.Nėris, įsikurdavo fotografo Jono Žitkaus name. Ant šio pastato dabar kabo tik atminimo lenta. Tačiau profesorę R.Aleknaitę-Bieliauskienę džiugina jau bent tai, kad tame name privatų grožio saloną įrengusi savininkė ketina vieną kambarį skirti S.Nėries atminimui.

Garsus skulptorius Juozas Zikaras gyveno Povilo Puzino gatvėje. Mokytojaudamas čia kūrė pirmuosius nepriklausomos Lietuvos pinigus - litus, dekoravo modernų tuo metu Panevėžio banko pastatą. Plečiant banką J.Zikaro namas buvo nugriautas. Su Panevėžiu susijusį skulptoriaus gyvenimą tikimasi bent jau įamžinti būsimoje monografijoje.

Daug informacijos monografijai apie miestą tyrinėtojai atras Panevėžio apskrities G.Petkevičaitės-Bitės viešosios bibliotekos rankraščių skyriuje. Jie pradėti kaupti 1991 m., šiuo metu bibliotekoje jau yra per 16 tūkst. vienetų.

Tyrinėtojams prieinamas ir gausus Juozo Miltinio palikimo studijų centras. Jame saugoma ir teatro metraštininko, aktorius, fotografo Kazimiero Vitkaus surinkta medžiaga. 2006 m. J.Miltinio fondas yra įtrauktas į Nacionalinį Lietuvos registrą ir pripažintas nacionalinės reikšmės kolekcija.

Lietuvybės sklaida

Būsimoji monografija apie Panevėžį atskleis įdomią mokytojų seminarijos istoriją. 1872 metais pastatytame name buvo įkurta labiausiai į vakarus nutolusi carinėje Rusijoje mokytojų seminarija. Seminarijos tikslas buvo rengti už carinę politiką agituosiančius mokytojus. Čia mokėsi studentai iš Minsko, Pskovo, Smolensko gubernijų, daugiausia rusakalbiai. Net lietuvių kalbą dvidešimt metų dėstė rusas, miesto išdininkas Zacharijus Liackis. Jis sukūrė mokymo (kirilica) programą, kuri tapo pirmąja lietuvių kalbos mokymo programa carinėje Rusijoje.

Kai į Panevėžį 1906 m. atvyko lietuvių kalbos mokytojas Jonas Jablonskis, įvyko perversmas mokymo sistemoje. Dabar šiame pastate įsikūrusi Panevėžio kolegija, kurioje atidaryta J.Jablonskio auditorija.

Kolegijos bibliotekininkė Vilija Raubienė pasakojo, kad J.Jablonskio rūpesčiu į mokytojų seminariją būdavo priimama vis daugiau lietuvių. J.Jablonskis vietos spaudoje aktyviai agitavo lietuvius eiti mokytis į šią seminariją.

Rusiškąją seminariją, veikusią iki I pasaulinio karo, baigė apie 20 lietuvių. Panevėžyje J.Jablonskio palaiminimą studijuoti humanitarinius mokslus gavo ir žinomas kalbininkas Juozas Balčikonis.

"J.Jablonskis bičiuliavosi su Panevėžyje gyvenusia G.Petkevičaitė-Bite, kuri kartu su Vincu Kudirka pakrikštijo jo pirmąją dukrą", - pasakojo V.Raubienė.

Nors J.Balčikonis mieste dirbo tik dvejus metus, bet jo palikimas ryškus. Jo pastangomis buvo atidaryta ir mergaičių gimnazija.

Nuo ko prasidėjo miestas

Seniausia Panevėžio miesto vieta - ne kur nors centre, o beveik užkampyje, kuris vadinamas senamiesčiu. Teritoriją nuo Venslaviškio iki Žiurblio pievų, tarp Nevėžio ir Lėvens, kunigaikštis Aleksandras 1503 m. padovanojo Ramygalos klebonui, kad bažnyčią čia pastatytų, nes šiose giriose buvo daug pagonių. Klebonas pastatė ne tik bažnyčią, bet ir karčiamą kitoje kelio pusėje. Minint Panevėžio 500 metų jubiliejų 2003 metais šioje vietoje buvo pradėti tyrinėjimai, aplink buvusią bažnyčią rasta daug žmonių palaikų.

Panevėžio naujamiestis atsirado Didžiojo kunigaikščio Vytauto laikais. Iš Krymo atsivežtus karaimus jis apgyvendino ne tik Trakuose, bet ir Upytėje. Iš Upytės jie vėliau persikėlė į naujamiestį. Iš pradžių vietovė net buvo vadinta karaimų naujamiesčiu, tik metams bėgant, kai jame įsikūrė lietuvių, tapo tiesiog naujamiesčiu. Dabar Panevėžyje senamiesčio nėra. Liko tik Senamiesčio gatvė.

„Kiekvienas Panevėžio kampelis pilnas užmarštin grimznančių istorijų, tad darbo čia pasiraitojus rankoves visiems į valias“, - sakė entuziazmo nestokojantis „Versmės“ leidyklos vadovas Petras Jonušas.